

**ЕКОЛОГІЯ
ПРАВО ЛЮДИНА**

Верховенство права для захисту довкілля

Постконфліктна екологічна оцінка Судану

Постконфліктна екологічна оцінка Судану

Короткий виклад деталей

У січні 2005 року, після більш ніж двох десятиліть нищівної громадянської війни, центральний уряд Судану у Хартумі та Народно-визвольна армія Судану на півдні підписали історичну Всеосяжну мирну угоду. Це було знакове досягнення, за яким послідувало прийняття Тимчасової конституції, вперше за покоління – це принесло мир більшій частині країни. Зараз, завдяки стрімкому розвитку нафтової промисловості, Судан має одну із найбільш швидкозростаючих економік в Африці. Прямі інвестиції та міжнародна допомога починають надходити у країну у великих масштабах і деякі частини Судану переживають бурхливий розвиток. Однак, оскільки країна зосереджена на відновленні та розвитку вона стикається з низкою ключових проблем.

Головними серед них є кілька критичних екологічних проблем, таких як деградація земель, знищення лісів і наслідки зміни клімату, які загрожують перспективам Судану щодо довгострокового миру, продовольчої безпеки та сталого розвитку. Крім того, існує чіткий зв'язок між екологічними проблемами та триваючим конфліктом у Дарфурі, де насильство та відсутність безпеки продовжують переважають, незважаючи на підписання мирної угоди у травні 2006 року. Адекватне управління та відновлення природних ресурсів є не лише основними передумовами для розбудови миру у Дарфурі та решта Судану – вони мають розглядатися як національні пріоритети, якщо країна хоче досягти довгострокової соціальної стабільності та процвітання.

З метою отримання повного розуміння поточного стану довкілля у Судані та стимулювання дій для вирішення ключових екологічних проблем країни Уряд національної єдності Уряд Південного Судану звернулися до Програми ООН із довкілля. UNEP провело постконфліктну екологічну оцінку Судану. Метою оцінки UNEP було, відповідно, розробити міцну технічну основу для середньострокових коригувальних дій у сфері охорони довкілля та сталого розвитку.

Процес оцінки

Процес постконфліктної оцінки довкілля для Судану розпочався наприкінці 2005 року. Після початкової оцінки та оглядового дослідження польова робота була проведена у період із січня по серпень 2006 року. Різні групи експертів провели на місцях приблизно 150 днів, десять окремих польових місій, кожна з яких тривала від одного до чотирьох тижнів. Консультації з місцевими та міжнародними зацікавленими сторонами становили значну та постійну частину оціночної роботи UNEP, загальна кількість опитаних оцінювалась у понад дві тисячі. Сторони, із якими проводилися консультації, включали представників федеральних, державних, місцевих органів влади, неурядових організацій, академічних, дослідницьких установ, міжнародних агенцій, лідерів громад, фермерів, скотарів, лісників, бізнесменів. Команда з оцінки складалася з основної команди UNEP і великої кількості національних, міжнародних партнерів, які співпрацювали. Ці партнерства були

вирішальними для успіху проекту, оскільки вони дозволили польову роботу, забезпечили відповідність дослідження місцевим проблемам, потребам і сприяли національному схваленню результатів оцінювання. UNEP також тісно співпрацювала із Урядом національної єдності та Урядом Південного Судану і було докладено особливих зусиль для узгодження діяльності UNEP з урядовою ініціативою, відомою як Національний план управління довкіллям.

Довга історія війни у країні мала значний вплив на довкілля. Непрямі наслідки, такі як переміщення населення, відсутність управління, пов'язана із війною, експлуатація ресурсів, недостатнє інвестування у сталий розвиток, є найсерйознішими наслідками на сьогодні. Із іншого боку, екологічні проблеми були і залишаються причиною війни. Конкуренція за запаси нафти та газу, води Нілу та деревину, а також питання землекористування, пов'язані з сільськогосподарськими землями, є важливими причинними факторами розпалювання та продовження війни у Судані. Конфронтація через пасовища та богарні сільськогосподарські угіддя у посушливих частинах країни є особливо яскравим проявом зв'язку між дефіцитом природних ресурсів і насильницькою війною. Однак у всіх випадках екологічні фактори переплітаються із рядом інших соціальних, політичних та економічних проблем.

Аналіз UNEP показав, що існує дуже тісний зв'язок між деградацією земель, опустелюванням і війною у Дарфурі. Північний Дарфур, де експоненціальне зростання населення та пов'язане з ним екологічне напруження створили умови для війни, які спровокували та підтримували політичні, племінні чи етнічні відмінності, можна вважати трагічним прикладом соціального розпаду, який може стати наслідком екологічного колапсу. Довгостроковий мир у регіоні буде неможливим, якщо не буде вирішено ці глибинні та тісно пов'язані проблеми довкілля та засобів до існування.

Переміщення населення: значні наслідки для довкілля

Маючи понад п'ять мільйонів внутрішньо переміщених осіб і міжнародних біженців, Судан має найбільшу кількість переміщених осіб у світі. У Дарфурі внутрішнє переміщення відбувалося з безпрецедентною швидкістю із 2003 року, постраждали близько 2,4 мільйона людей. Це масове переміщення населення супроводжувалося значними людськими стражданнями та шкодою довкіллю. Території навколо великих таборів, особливо у Дарфурі, сильно деградували, а через відсутність контролю Судан має найбільшу кількість переміщених осіб у світі. Майже два мільйони проживають у Дарфурі, у великих поселеннях, таких як табір для переміщених осіб Абу Шук в Ель-Фаширі. Рішення щодо Північного Дарфурі призвели до порушень прав людини, конфліктів через ресурси та продовольчу безпеку. Крім того, широкомасштабне повернення жителів південного Судану на Батьківщину після припинення громадянської війни, ймовірно, призведе до подальшої хвилі погіршення довкілля у деяких із більш вразливих районів повернення.

Опустелювання та регіональні кліматичні зміни: сприяння бідності та війнам

За оцінками, зміщення межі між напівпустелею та пустелею на 50–200 км на південь відбувся з тих пір, як у 1930-х роках було вперше проведено записи про кількість опадів і рослинність. Очікується, що ця межа продовжуватиме рухатися на південь через зменшення кількості опадів. Решта напівпустелі та піщаної савани із низьким рівнем опадів, яка становить приблизно 25 відсотків сільськогосподарських угідь Судану, знаходяться під значним ризиком подальшого опустелювання. Прогнозується, що це призведе до значного падіння (приблизно на 20 відсотків) виробництва продуктів харчування. Крім того, з'являється все більше доказів того, що зменшення опадів через регіональні кліматичні зміни стало значним фактором стресу для скотарських суспільств – особливо у Дарфурі та Кордофані і, таким чином, сприяло війні.

Стихійні лиха: підвищення вразливості та наслідків

Протягом останніх десятиліть Судан постраждав від низки тривалих і руйнівних посух, які підірвали продовольчу безпеку та тісно пов'язані із переміщенням людей і пов'язаними із цим війнами. Вразливість до посухи посилюється тенденцією до максимізації розмірів стада худоби, а не до якості, а також через відсутність надійних джерел води, таких як глибокі свердловини, на які можна покладатись під час короточасних посушливих періодів. Незважаючи на серйозну нестачу води, у Судані також поширені повені. Найбільш руйнівні наслідки відбуваються на Блакитному Нілі в результаті вирубки лісів і надмірного випасу худоби у верхньому басейні річки. Одним із головних наслідків деградації вододілу та пов'язаних з нею повеней є сильна ерозія берегів у вузькій, але родючій смузі річки Ніл.

Сільське господарство: серйозна деградація земель через демографічний тиск і погано керований розвиток

Сільське господарство, яке є найбільшою економічною галуззю в Судані, є серцевиною деяких із найсерйозніших і хронічних екологічних проблем країни, включаючи деградацію земель у різних формах, ерозію берегів річок, інвазивні види, неправильне використання пестицидів у великих схемах зрошення та забруднення води. Неорганізоване та погано кероване механізоване богарне землеробство, яке охоплює приблизно 6,5 мільйонів гектарів, було особливо руйнівним, що призвело до масштабної вирубки лісів, втрати дикої природи та серйозної деградації земель. Крім того, різке зростання поголів'я худоби – з 28,6 мільйонів у 1961 році до 134,6 мільйонів у 2004 році – призвело до повсюдної деградації пасовищ. Невідповідне землеволодіння у сільській місцевості є основною причиною багатьох екологічних проблем і основною перешкодою для сталого землекористування, оскільки фермери мають мало стимулів інвестувати і охороняти природні ресурси.

Лісове господарство: криза вирубки лісів у посушливіших регіонах, ризики та можливості на півдні

За оцінками, вирубка лісів у Судані відбувалась зі швидкістю понад 0,84 відсотка на рік на національному рівні, 1,87 відсотка на рік у районах дослідження UNEP. Головним чином було зумовлено енергетичними потребами та очищенням сільського господарства. Із 1990

по 2005 рік країна втратила 11,6 відсотка свого лісового покриву, або приблизно 8 835 000 гектарів. На регіональному рівні дві третини лісів у північному, центральному та східному Судані зникли між 1972 та 2001 роками. У Дарфурі третина лісового покриву була втрачена між 1973 та 2006 роками. Південний Судан, за оцінками, втратив 40 відсотків лісів із моменту здобуття незалежності і вирубка лісів триває, особливо навколо великих міст. Екстраполяція темпів знищення лісів показує, що лісовий покрив може зменшуватися більш ніж на 10 відсотків за десятиліття.

За оцінками UNEP, у районах, які перебували під надзвичайним тиском, повна втрата могла статися протягом наступних 10 років. Ці негативні тенденції показували, що цей цінний ресурс, від якого повністю залежить сільське населення і значна частина міського населення для енергетики під серйозною загрозою. Зростаюче використання дров для виробництва цегли в усіх частинах Судану є додатковою причиною для занепокоєння. У Дарфурі, наприклад, виробництво цегли забезпечує життя багатьом мешканцям табору для ВПО, але також сприяє локальному вирубуванню лісів. Однак, якщо ним правильно керувати, лісовий сектор міг би створити значну можливість для економічного розвитку та сталої торгівлі з півночі на південь.

Дамби та водні проєкти: основні наслідки та конфліктні зв'язки

UNEP вважала головною та найважливішою екологічною проблемою у секторі водних ресурсів у Судані поточне або заплановане будівництво понад двадцяти великих дамб. Хоча очікується, що виробництво електроенергії принесе великі переваги країні, гребля Мерове є уособленням екологічних, соціальних проблем, пов'язаних із амбітною програмою будівництва греблі в країні. Незважаючи на те, що це перший проєкт греблі в Судані, який включає оцінку впливу на довкілля, цей процес не відповідає міжнародним стандартам. Основні екологічні проблеми, пов'язані з дамбою Мерове, включають втрату мулу для сільського господарства під час повеней, утворення опадів у дамбі та сильну ерозію берегів річки внаслідок інтенсивного вивільнення потоку протягом коротких періодів часу. Крім того, потужність активного накопичення всіх існуючих водосховищ Судану (за винятком "Jebel Aulia") серйозно страждає від осадження. Дамби також спричинили значну деградацію середовищу існування вниз за течією, зокрема водно-болотним угіддям на Блакитному Нілі та прибережним пальмовим лісам у нижній течії річки Атбара. Сумно відомий інженерний мегапроєкт каналу Джонглі, який розпочався у 1970-х роках був тісно пов'язаний із початком громадянської війни між північчю та півднем. Оскільки він не був завершений, його очікуваний великий вплив на водно-болотні угіддя Судд так і не відбувся. Недобудоване русло каналу, яке не з'єднується із жодними великими водоймами чи водотоками, тепер діє лише як гігантський рів і набережна, що перешкоджає міграції диких тварин. Тим не менш, уроки, отримані у результаті цього проєкту, слід ретельно вивчити та застосувати до існуючих зусиль у розбудові миру між північчю та півднем, особливо тому, що економічні мотиви для проєкту все ще існують, у тому числі з боку міжнародних партнерів.

Міські проблеми та довкілля: швидка та хаотична урбанізація та хронічні проблеми із відходами та санітарією

Неконтрольоване розповсюдження, хронічні проблеми поводження із твердими відходами та відсутність очищення стічних вод є основними екологічними проблемами, з якими стикаються міські центри Судану. Вибухове зростання столиці Хартум невпинно триває, у цьому районі проживає 64 відсотки міського населення країни. Великі міста Південного Судану також переживають дуже швидке зростання, викликане поверненням колишніх переміщених осіб, яких на кінець 2006 року оцінюють у 300 000. У Дарфурі більшість з двох мільйонів переміщених осіб знаходяться на окраїнах міських центрів, чий розміри у деяких випадках за останні три роки зросли у більш ніж на 200 відсотків. Очищення стічних вод є вкрай нерозумним у всіх містах Судану, а практика поводження із твердими відходами по всій країні однаково погана. У більшості випадків сміття всіх типів накопичується поблизу місця свого походження, яке періодично спалюється. Ці недоліки у санітарії докільля безпосередньо відображаються на підвищеній захворюваності, що передаються через воду, які складають 80 відсотків зареєстрованих захворювань у країні. Більшість великомасштабних неформальних поселень у районі Хартума мають дуже обмежений доступ до води, каналізації чи поводження з відходами.

Промислове забруднення: зростаюча проблема та ключове питання для новоствореної нафтової промисловості

Екологічне управління промисловістю практично не існувало до 2000 р., і наслідки цього чітко помітні сьогодні. Незважаючи на те, що за останні кілька років ситуація покращилася, UNEP виявила, що основні проблеми залишаються у сферах розробки проєктів та оцінки впливу, покращення експлуатації старих об'єктів та об'єктів, якими керує уряд, а також впливу на політику та підходу до управління на вищих рівнях уряду. Через відносно обмежений розвиток промисловості у Судані збиток довкіллю був помірним, але ситуація може швидко погіршитися, оскільки країна почне бум розвитку, що фінансується за рахунок нафти. Особливе занепокоєння викликають випуск стічних вод із заводів та утилізація виробленої води, пов'язаної із видобутком сирої нафти, оскільки промислові очисні споруди відсутні навіть у Хартумі. Промислові стоки зазвичай потрапляють у побутову каналізацію, де вона є. Інші проблеми включають викиди в повітря, а також утилізацію небезпечних і твердих відходів.

Тоді як UNEP спостерігала загалом нестандартні екологічні показники на більшості промислових об'єкта, адже були виняткові випадки відповідального ставлення до довкілля на окремих підприємствах із виробництва нафти, цукру та цементу.

Дика природа та природоохоронні території: виснажене біорізноманіття із деякими міжнародно значущими територіями та популяціями дикої природи, що залишилися

У північному та центральному Судані найбільшої шкоди було завдано знищенням середовища існування та фрагментацією внаслідок землеробства та вирубки лісів. Більша частина дикої природи фактично зникла і тепер здебільшого приурочена до основних

заповідних територій і віддалених пустельних регіонів. На півдні неконтрольоване та нестійке полювання знищило популяції диких тварин і призвело до викорінення багатьох великих видів, таких як слон, носорог, буйвол, жираф, зебра. Тим не менш, популяції дикої природи, що залишилися у Судані, включаючи дуже великі стада біловухих кобів і антилоп тьянг, мають міжнародне значення. Приблизно п'ятдесят місць по всьому Судану, що охоплюють відповідно 10 і 15 відсотків півночі та півдня мають певну форму правового захисту. Однак на практиці рівень захисту цих територій існують лише на папері. Багато із цих важливих територій розташовані у регіонах, уражених війною і отже, постраждали від тривалої відсутності верховенства права. За трьома винятками (національні парки Діндер, Санганеб і Донгонаб-Бей), даних про дику природу та охоронювані території наразі недостатньо для розробки відповідних планів управління.

Морське середовище: здебільшого незаймана екосистема під загрозою

UNEP виявила, що морське та прибережне середовище Судану загалом перебуває у відносно хорошому стані. Його коралові рифи є найкраще збереженими екосистемами у країні. Проте економічний і судноплавний бум, зосереджений на Порт-Судані та об'єктах експорту нафти, може швидко змінити екологічну ситуацію на гірше. Постійна деградація триває в освоєній смузі від Порт-Судану до Суакіна і наслідки надмірного випасу худоби та деградації земель є настільки ж повсюдними на узбережжі, як і в інших місцях сухого Судану. Мангрові насадження, наприклад, перебувають під сильним тиском уздовж усієї берегової лінії. Забруднення із наземних джерел і ризик розливів нафти також викликають занепокоєння.

Управління довкіллям: історично слабке, зараз на роздоріжжі

Надавши уряду Південного Судану та державам широку та чітку відповідальність у сфері управління довкіллям та природними ресурсами, нова Тимчасова конституція суттєво змінили рамки екологічного врядування у Судані та допомогли створити умови для реформ. На національному рівні країна стикалась із багатьма проблемами, щоб виконати свої міжнародні зобов'язання, викладені у договорах і конвенціях, які вона підписала протягом останніх тридцяти років. Хоча технічні навички та рівень знань у секторі довкілля були високими, а певне законодавство вже діяло, регуляторні органи мали серйозні структурні проблеми та не мали достатньо ресурсів. У Південному Судані екологічне врядування перебувало у зародковому стані, але перші ознаки були позитивними. Видно політичну та міжгалузеву підтримку на високому рівні і UNEP вважала, що нові структури відносно підходять для виконання цього завдання.

Довкілля та міжнародна допомога: необхідно зменшити вплив операцій зі надання допомоги на довкілля та покращити реагування ООН на екологічні проблеми

Екологічна оцінка програми міжнародної допомоги у Судані підняла ряд питань, які необхідно вирішити, щоб уникнути ненавмисного заподіяння шкоди шляхом надання допомоги та підвищити ефективність витрат допомоги в екологічному секторі.

Аналіз UNEP показав, що хоча більшість проєктів допомоги у Судані не завдавали суттєвої шкоди довкіллю, проти були і такі, що явно завдавали. Дійсно, країна потрапила у порочне коло залежності від продовольчої допомоги, відставав розвиток сільського господарства та погіршився стан довкілля. Необхідно значно покращити інтеграцію екологічних міркувань у поточну програму ООН у Судані. Крім того, витрати, пов'язані із охороною довкілля, які виникали страждали від низки проблем управління, які знижували їхню ефективність. Пріоритетами для ООН та її партнерів у цій сфері було покращення координації та включення екологічних питань, щоб гарантувати, що міжнародна допомога «не завдасть шкоди» довкіллю Судану та «відновить до первинного стану».

Окреслили загальні рекомендації:

1. Інвестувати в управління довкіллям, щоб підтримати тривалий мир у Дарфурі та уникнути локальних війн через природні ресурси в інших місцях Судану. Оскільки погіршення стану довкілля та дефіцит ресурсів є одними з основних причин нинішньої війни у Дарфурі, практичні заходи щодо пом'якшення таких проблем слід розглядати як життєво важливі інструменти для запобігання війнам та розбудови миру. Адаптація до зміни клімату, реалізація необхідних заходів та екологічно стійкий розвиток сільської місцевості у Дарфурі та інших країнах має бути для того, щоб впоратися із мінливими умовами довкілля та уникнути зіткнень через нестачу природних ресурсів.
2. Розвивати спроможність на всіх рівнях управління та вдосконалювати законодавство, щоб гарантувати, що реконструкція та економічний розвиток не посилюють тиск на довкілля та не загрожують засобам існування нинішнього та майбутніх поколінь. Новий контекст управління надає можливість впровадити принципи сталого розвитку та найкращі практики управління довкіллям в архітектуру управління у Судані.
3. Національні та регіональні уряди повинні взяти на себе більшу відповідальність за інвестиції у довкілля та сталий розвиток. Вливання доходів від нафти значно покращило фінансовий стан ресурсів як Уряду національної єдності, так і Уряду Південного Судану, що дозволило їм перевести реформи у дії.
4. Усі проєкти ООН із надання допомоги та розвитку у Судані повинні враховувати екологічні міркування із метою підвищення ефективності програми ООН для країни. Необхідна покращена координація та включення екологічних питань до системи, щоб гарантувати, що міжнародна допомога «не завдасть шкоди» довкіллю Судану.

Висновок

Судан зараз знаходиться на роздоріжжі. Хоча країна явно стикається із багатьма серйозними екологічними проблемами, проте поєднання Всеосяжної мирної угоди 2005 року та економічного буму, спричиненого нафтою, є великою можливістю для позитивних змін. Раціональне управління природними ресурсами країни є частиною рішення для досягнення соціальної стабільності, сталого існування та розвитку у країні. Однак для досягнення цієї мети необхідно буде глибоко впровадити комплексне розуміння питань, які стосуються довкілля, політики, планів і програм уряду Судану та його міжнародних

партнерів, таких як ООН. Це вимагатиме тривалого процесу та багаторічної відданості як уряду Судану, так і його міжнародних партнерів. Як екологічний експерт ООН, UNEP готова допомогти уряду та народу Судану, а також їхнім міжнародним партнерам у виконанні рекомендацій, розроблених на основі цієї оцінки.

Фото: селище на околицях міста Джуба, що у Південному Судані.

Список використаних джерел:

[https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/7712/-Sudan%20Post-Conflict%20Environment%20Assessment-2007781.pdf?sequence=3&isAllowed=y;](https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/7712/-Sudan%20Post-Conflict%20Environment%20Assessment-2007781.pdf?sequence=3&isAllowed=y)